

**RUSIYZABON TALABALARGA O‘ZBEK TILINI
O‘RGATISHDA MILLIY-MADANIY VA KONTEKSTUAL
YONDASHUVNING DIDAKTIK ASOSLARI**

G’aniyeva Gulchehra Karshibayevna

EMU University Ijtimoiy fanlar kafedrası katta o‘qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqola oliy ta’limning rusiyzabon auditoriyasida o‘zbek tilini o‘qitishda milliy-madaniy va kontekstual yondashuvlarning didaktik asoslarini tahlil etadi. Maqolada rusiyzabon talabalarning til o‘zlashtirishdagi psixolingvistik xususiyatlari va til interferensiyasi muammolari ko‘rib chiqilgan. Tilni milliy qadriyatlar va muloqot kontekstidan ayri o‘rganishning samarasizligi asoslanib, dars jarayonida o‘zbek xalqining yashash tarzi, urf-odatlar va nutqiy odobi bilan bog‘liq metodlarning samaradorligi yoritilgan.

Аннотация: Данная статья анализирует дидактические основы национально-культурного и контекстуального подходов в обучении узбекскому языку в русскоязычной аудитории вузов. Рассматриваются психолингвистические особенности русскоязычных студентов и проблемы языковой интерференции. Обосновывается неэффективность изучения языка в отрыве от национальных ценностей и коммуникативного контекста, освещается эффективность методов, связанных с образом жизни, традициями и речевым этикетом узбекского народа.

Annotation: This article analyzes the didactic foundations of national-cultural and contextual approaches in teaching the Uzbek language to Russian-speaking students in higher education. It examines the psycholinguistic characteristics of Russian-speaking students and language interference issues. The article substantiates the inefficiency of learning a language in isolation from national values and communicative context, highlighting the effectiveness of

methods related to the lifestyle, traditions, and speech etiquette of the Uzbek people.

Kalit soʻzlar: *milliy-madaniy yondashuv, kontekstual oʻqitish, rusiyzabon talabalar, oʻzbek tili, til interferensiyasi, muloqot odobi, didaktika, taʼlim metodikasi.*

Ключевые слова: *национально-культурный подход, контекстуальное обучение, русскоязычные студенты, узбекский язык, языковая интерференция, речевой этикет, дидактика, методика обучения.*

Keywords: *national-cultural approach, contextual teaching, Russian-speaking students, Uzbek language, language interference, speech etiquette, didactics, teaching methodology.*

KIRISH

Globalashuv va integratsiya jarayonlari sharoitida har qanday zamonaviy mutaxassisdan nafaqat oʻz kasbining chuqur bilimdoni boʻlish, balki samarali muloqot qilish, jumladan, davlat tilini kasbiy faoliyatida erkin va toʻgʻri qoʻllay olish talab etiladi. Oʻzbekiston Respublikasining "Davlat tili haqida"gi qonuni va oliy taʼlim tizimidagi uzluksiz islohotlar oliy taʼlim muassasalarida oʻzbek tilini oʻqitish sifatini yangi, amaliy jihatdan yanada samaraliroq bosqichga olib chiqishni taqozo etmoqda. Ayniqsa, rusiyzabon talabalar auditoriyasida oʻzbek tilini oʻqitish masalasi nafaqat lingvistik, balki sotsiomadaniy va pedagogik ahamiyatga ega. Bugungi kunda talabalarga tilni shunchaki grammatik qoidalar yigʻindisi sifatida emas, balki jonli muloqot vositasi, milliy madaniyatning koʻzgusi hamda kasbiy kompetensiyaning ajralmas qismi sifatida oʻrgatish dolzarb hisoblanadi.

Rusiyzabon talabalar uchun oʻzbek tili mutlaqo boshqa til oilasiga (turkiy tillar) mansub boʻlganligi sababli, ularda oʻrganish jarayonida oʻz ona tili (rus tili) qoliplariga tayanish, yaʼni til interferensiyasi hodisasi kuchli kuzatiladi. Bu muammolar til oʻzlashtirish jarayonini murakkablashtiradi va anʼanaviy metodlar yordamida har doim ham toʻliq hal etib boʻlmaydi. Zamonaviy tilshunoslik va

pedagogikada lingvokulturologik yondashuv (til va madaniyatni bir butunlikda o'rganish) hamda kontekstual yondashuv (tilni real muloqot vaziyatlari asosida o'rgatish) bu boradagi eng samarali didaktik asoslar sanaladi.

Ushbu maqolaning maqsadi rusiyzabon talabalarga o'zbek tilini o'rgatishda lingvokulturologik va kontekstual yondashuvlarning didaktik asoslarini, ularning samaradorlik mexanizmlarini tahlil qilish, talabalarda madaniyatlararo va pragmatik muloqot kompetensiyasini shakllantirish hamda til o'rganish jarayonini talabaning kundalik va kasbiy hayoti bilan integratsiya qilishning nazariy jihatlarini yoritishdan iborat.

LINGVOKULTUROLOGIYA – TIL TA'LIMIDAGI YANGI PARADIGMA

Til va madaniyat bir-biri bilan chambarchas bog'liq bo'lib, birini ikkinchisidan ajratib o'rganish tilni to'liq o'zlashtirishga imkon bermaydi. Lingvokulturologiya fan sohasi tilni madaniyat hodisasi sifatida o'rganishni nazarda tutadi. Rusiyzabon talaba o'zbek tilini o'rganar ekan, u nafaqat yangi so'zlar, grammatik qoidalar va gap qurilmalarini, balki o'zbek xalqining dunyoqarashi, qadriyatlari, urf-odatlarini, mentaliteti va nutqiy odobini ham o'zlashtirishi lozim. Madaniyatlararo muloqot kompetensiyasi talabada "o'zgalar madaniyati"ni tushunish va hurmat qilish, o'z madaniyati bilan qiyoslash, shu bilan birga, madaniy to'siqlarni bartaraf etish ko'nikmasini hosil qiladi.

O'zbek tilidagi murojaat shakllari va nutqiy etiket rus tilidagidan tubdan farq qiladi. Rus tilida yoshga nisbatan "ты" yoki "вы" universal qo'llanilsa, o'zbek tilida hurmat, yaqinlik, yosh va ijtimoiy mavqega ko'ra "sen", "siz", "ular" (hurmat ma'nosida), "aka", "opa", "singlim", "ukaginam" kabi ko'plab murojaat shakllari mavjud. Rusiyzabon talabalarga o'zbekona muomala madaniyatidagi "Assalomu alaykum", "Hormang", "Labbay", "Baraka toping" kabi birliklarning shunchaki lug'aviy ma'nolarini emas, balki ularning sotsiokultural (jamiyatdagi ijtimoiy-madaniy) ma'nolarini tushuntirmasdan turib, ularning nutqini tabiiy va mos holatga keltirib bo'lmaydi. Masalan, rus tilida "Что?" deb javob berish normal va

neytral holat hisoblansa, o'zbek nutqiy etiketida bu ba'zan qo'pol ohangda yangrashi mumkin, uning o'rniga "Labbay", "Eshitaman", "Ayting-chi" kabi so'zlarni ishlatish kontekstual zaruriyat hisoblanadi.

Lingvokulturologik yondashuv dars jarayonida quyidagilarga e'tibor qaratadi:

- Leksik birliklarning milliy-madaniy konnotatsiyasi: "non", "osh", "mehmon", "mahalla", "to'y", "gap" kabi so'zlar o'zbek madaniyatida shunchaki tushuncha emas, balki chuqur ijtimoiy-madaniy qadriyatlar va institutlardir. Ularning etimologiyasi, qo'llanilish doirasi va madaniy assotsiatsiyalarini o'rganish tilni tushunishni chuqurlashtiradi.

- Nutqiy etiket va muloqot strategiyalari: Salomlashish, xayrlashish, minnatdorchilik bildirish, uzr so'rash, iltimos qilish, taklif qilishning o'zbekona usullari, shuningdek, turli ijtimoiy vaziyatlarda (masalan, mehmondorchilikda, yoshi ulug'lar bilan suhbatda, ish joyida) muloqotni tashkil etishdagi nozik jihatlar.

- Frazologizmlar, maqollar va idiomatik iboralar: Rusiyzabon talabalar uchun o'zbek maqollari va iboralarini ularning rus tilidagi ekvivalentlari bilan solishtirib o'rganish nafaqat lug'at boyligini oshiradi, balki tilning ichki mantiqini va xalq donishmandligini his qilishga yordam beradi.

Til o'qitishda madaniy matnlar (folklor, adabiy parchalar, urf-odatlar haqidagi hikoyalar) tahlili, milliy bayramlar va marosimlar tasvirlari til va madaniyatning bir butunligini namoyish etish uchun samarali vositalar bo'lishi mumkin.

KONTEKSTUAL YONDASHUVNING DIDAKTIK AHAMIYATI

Kontekstual o'qitish – bu ta'lim jarayonini real hayotiy vaziyatlar va talabaning kasbiy faoliyatiga maksimal darajada yaqinlashtirishdir. Rusiyzabon talaba so'zni shunchaki lug'atdan yodlamasligi, balki uning qaysi vaziyatda (kontekstda) ishlatilishini, qanday emotsional yoki pragmatik ma'no kasb etishini

ko'rish, his qilishi va qo'llashi kerak. Ushbu yondashuv tilni "ma'nosiz" qoidalar majmuasidan chiqarib, uni hayotiy va funksional vositaga aylantiradi.

Kontekstual yondashuvning uchta asosiy darajasi mavjud bo'lib, ular dars jarayonida inobatga olinishi lozim:

1. Lingvistik kontekst: So'zning gap ichidagi ma'nosi, uning qo'shni so'zlar bilan birikish imkoniyati (kolokatsiya va valentligi). Masalan, "ochiq" so'zi "ochiq eshik" (otkritaya dver) va "ochiq xarakterli odam" (otkrytyy chelovek) iboralarida turli ma'no nozikliklarini bildiradi.

2. Vaziyatli (situativ) kontekst: Muloqot sodir bo'layotgan joy va vaqt, uning sharoitlari (bozor, shifoxona, universitet koridori, bank, rasmiy uchrashuv). Har bir vaziyat o'ziga xos leksika, grammatika va nutqiy etiketni talab qiladi.

3. Ijtimoiy-madaniy kontekst: Muloqot ishtirokchilarining yoshi, ijtimoiy mavqeyi, jinsi, ularning o'zaro munosabatlari va umumiy madaniy fon. Bu kontekst nutqning nafaqat grammatik to'g'riligini, balki uning o'rinli bo'lishini ham belgilaydi.

Dars jarayonida "Bozorda xarid qilish", "Oshxonada taomga buyurtma berish", "Mehmondorchilikda mehmon kutish", "Kasbiy uchrashuvda fikr bildirish" kabi mavzularni o'tishda talabalarga tayyor dialoglar berishdan ko'ra, ularga muammoli vaziyat (problematic situation) yaratish samaraliroqdir. Masalan, "Siz bozorga tushdingiz, sotuvchi bilan o'zbek tilida savdolashishingiz, mahsulotning sifatini aniqlashingiz va narxini tushirishga harakat qilishingiz kerak" kabi topshiriq talabani o'zbek tilidagi "qimmat", "arzon", "tushib bering", "baraka toping", "qancha?" kabi kontekstual so'zlarni va tegishli nutqiy shakllarni faol ishlatishga majbur qiladi. Bu esa o'rganilayotgan tilni real hayotga bog'laydi va tilni o'zlashtirishni mazmunliroq qiladi.

**RUSIYZABON TALABALAR UCHUN TIL INTERFERENSIYASI VA
UNI BARTARAF ETISH MEXANIZMLARI**

Rus va o'zbek tillari grammatik qurilishi jihatidan keskin farq qiladi, bu esa rusiyzabon talabalarda til interferensiyasi – bir til (ona tili) qoliplarining ikkinchi til (o'rganilayotgan til)ga salbiy ta'siri – hodisasini keltirib chiqaradi.

Rusiyzabon talabalarda ko'p uchraydigan interferensiya holatlari:

- Sintaktik interferensiya: O'zbek tilidagi so'z tartibi odatda "Ega + to'ldiruvchi + kesim" (SOV) bo'lsa, rus tilida u nisbatan erkinroq (SVO). Talabalar ko'pincha rus tilidagidek so'z tartibini qo'llashga moyil bo'ladilar (masalan, "Men ko'raman kino" o'rniga "Men kino ko'raman" bo'lishi kerak).

- Morfologik interferensiya: Kelishik qo'shimchalarini noto'g'ri tanlash. Rus tilida otlarning jins kategoriyasi va kelishiklar ko'p variantli bo'lsa, o'zbek tilida jins kategoriyasi yo'q va kelishik tizimi agglutinativ. Talabalar ba'zan rus tilidagi "кого?" (tushum kelishigi) ni o'zbek tilida "kimnidir kutmoq" deb to'g'ri tarjima qilsa-da, boshqa kontekstda "kimga?" (jo'nalish kelishigi) bilan chalkashtiradilar.

- Fonetik interferensiya: O'zbek tiliga xos bo'lgan bo'g'iz undoshlari ("q", "g", "h") va lablangan unlilar ("o", "u", "o") ni ruscha talaffuz qilish. Bu so'zning ma'nosini o'zgartirishi yoki tinglovchi uchun tushunarsiz bo'lishi mumkin.

- Leksik-semantik interferensiya: So'zlarni tarjima qilishda ma'no nozikliklarini hisobga olmaslik. Masalan, "qizg'anmoq" so'zi rus tilidagi "жалеть" (afsuslanmoq) yoki "ревновать" (rashk qilmoq) ning barcha ma'nolarini qamrab olmaydi.

Ushbu muammolarni bartaraf etish uchun darslarda qiyosiy-tipologik tahlil va kontekstual mashqlar tizimini faol qo'llash muhimdir. Mashqlar shunchaki grammatik shaklni to'ldirish emas, balki mazmunli gap tuzishga, o'z fikrini to'g'ri va o'rinli ifodalashga yo'naltirilishi kerak. Masalan, "Hozirgi zamon davom fe'li" ni o'rgatishda talabaga rasm ko'rsatib, "U hozir nima qilyapti?" deb so'rash va javobni faqat o'zbekcha mantiqiy-grammatik tartibda talab qilish ijobiy natija beradi. Shuningdek, xatolarni tahlil qilish va ularni kontekstda tuzatish muhim didaktik usul hisoblanadi.

MADANIYATLARARO VA PRAGMATIK KOMPETENSIYANI SHAKLLANTIRISH DIDAKTIKASI

Rusiyzabon auditoriyada o'zbek tilini samarali o'rgatishda til bilish bilan birga, madaniyatlararo va pragmatik kompetensiyani shakllantirish muhim didaktik vazifadir. Pragmatik kompetensiya – bu tilni ma'lum bir muloqot vaziyatida (kontekstda) maqsadga muvofiq va o'rinli qo'llay olish qobiliyatidir.

Buni shakllantirish uchun darslarda quyidagi metodlardan foydalanish tavsiya etiladi:

1. Qiyosiy-tipologik va kontrastiv tahlil: Rus va o'zbek tillaridagi o'xshash va farqli til hodisalarini doimiy ravishda ko'rsatib borish. Bu talabalarga ona tilining interferensiyasini anglash va uni bartaraf etishga yordam beradi. Masalan, rus tilidagi "дума" va o'zbek tilidagi "ko'ngil/qalb" so'zlarining kontekstual farqlari, ularning emotsional yuklamalari tahlili.

2. Rolli o'yinlar va simulyatsiyalar: Talabalarni turli ijtimoiy rollarga (sotuvchi-xaridor, shifokor-bemor, talaba-o'qituvchi, hamkasblar) kirishishlari orqali real muloqot vaziyatlariga tayyorlash. Bu mashqlar talabalarga tilni xotirjam muhitda amaliy qo'llash imkoniyatini beradi.

3. Video-metod va audio materiallar: O'zbek filmlaridan, teleseriallardan, intervyulardan yoki yangiliklar dasturlaridan qisqa parchalar ko'rish va ulardagi nutqiy etiket, imo-ishoralar, vokalizm hamda madaniy detallarni tahlil qilish. Bu tilning jonli qiyofasini ko'rsatadi.

4. Assotsiativ maydon yaratish va mental xaritalar: Biror kalit so'z berilganda, talabalarda o'zbek madaniyatiga xos qanday tasavvurlar paydo bo'lishini aniqlash. Masalan, "Navro'z" so'zi bilan bog'liq bo'lgan an'analar, taomlar, marosimlarni o'zbek tilida bayon qilish.

5. Muammoli vaziyatlarni yechish (Case Study): Talabalarga o'z mutaxassisliklariga oid yoki kundalik hayotdagi muammoli vaziyatlarni o'zbek tilida tahlil qilish va yechimlar taklif etish vazifalarini berish. Bu ularning tanqidiy fikrlashini va tilni muammoni hal qilish vositasi sifatida qo'llashini rivojlantiradi.

6. Loyihalar va taqdimotlar: Talabalarga o'z mutaxassisliklariga oid mavzularda o'zbek tilida kichik loyihalar tayyorlash va ularni auditoriya oldida himoya qilish vazifasini berish. Bu ularning ham yozma, ham og'zaki nutq ko'nikmalarini rivojlantiradi.

DARSLARDA ZAMONAVIY TEXNOLOGIYALAR VA MEDIA-MATNLARDAN FOYDALANISH

Bugungi talaba axborotni asosan raqamli vositalar orqali oladi. Rusiyzabon talabalarga o'zbek tilini o'rgatishda zamonaviy o'zbek media-makonidan foydalanish (ijtimoiy tarmoqlardagi postlar, qisqa videolar, podkastlar, yangiliklar saytlari) tilning "jonli", dinamik ekanligini ko'rsatadi. Bu esa o'quv darsliklaridagi akademik zerikarlilikdan qochish imkonini beradi va tilni real hayot bilan bog'laydi.

Kontekstual yondashuv bu yerda talabaning internet muloqoti kontekstiga, elektron yozishmalarga, blog postlariga moslashishida namoyon bo'ladi. Masalan, o'zbek tilidagi bloglarni o'qish, ularga izohlar yozish, ma'lum bir mavzu bo'yicha internetda axborot izlash va uni o'zbek tilida taqdim etish kabi topshiriqlar talabaning tilni amaliy qo'llash ko'nikmalarini mustahkamlaydi. Mobil ilovalar, interfaol lug'atlar va onlayn grammatika mashqlari ham o'qituvchi tomonidan samarali vosita sifatida joriy etilishi mumkin.

XULOSA

Oliy ta'lim muassasalarining rusiyzabon guruhlarida o'zbek tilini o'qitish faqat grammatik qoidalar va lug'at boyligini o'rgatish emas, balki ikki madaniyat o'rtasida mustahkam ko'prik qurish jarayonidir. Lingvokulturologik va kontekstual yondashuvlarning didaktik asoslarini amaliyotga tatbiq etish talabalarda tilga nisbatan "begonalik" hissini yo'qotadi va o'zbek tilini o'zlashtirishga bo'lgan motivatsiyani oshiradi.

O'tkazilgan tahlillar shuni ko'rsatadiki, rusiyzabon talabalar o'zbek tili grammatikasini nazariy jihatdan yaxshi bilsalar-da, muloqot vaziyatlarida o'zlarini erkin his qilmaydilar. Bunga sabab ularda pragmatik va madaniy

kompetensiyaning yetishmasligidir. Shuning uchun o'qituvchining asosiy vazifasi – til birliklarini ularning madaniy va situativ konteksti bilan birga, real hayotiy vaziyatlarga bog'lab taqdim etishdir. Bu esa nafaqat til o'rganish sifatini oshiradi, balki mamlakatimizda yashovchi turli millat vakillari o'rtasidagi o'zaro tushunish va birdamlikni mustahkamlashga xizmat qiladi, shuningdek, davlat tilining jamiyatdagi nufuzini yanada yuksaltiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Mirziyoyev Sh.M. (2021). Yangi O'zbekiston strategiyasi. – Toshkent: "O'zbekiston" nashriyoti.
2. Azizov A.A. (1983). Sopostavitelnaya grammatika russkogo i uzbekskogo yazikov. – Tashkent: "Uqituvchi".
3. Passov Ye.I. (1991). Kommunikativniy metod obucheniya inostrannomu govoreniyu. – Moskva: Prosveshchenie.
4. Sayfullayeva R.R. (2010). Hozirgi o'zbek adabiy tili. – Toshkent: "Fan va texnologiya".
5. Ter-Minasova S.G. (2000). Yazik i mejkulturnaya kommunikatsiya. – Moskva: Slovo.
6. Ziyodova S. (2020). O'zbek tilini o'qitishda innovatsion texnologiyalar. – Toshkent.